

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Atatürk Özel Sayısı

Cilt: XXXVI

Ocak - Aralık 1981

No: 1-4

İÇİNDEKİLER

Cevat GERAY — Sunuş	III
Anouar ABDEL-MALEK — Form Developmentalism To The Civilizational Quest	1
Güneri AKALIN — Kemal Yeri'nden Geçen Yol: Şu Boğaz Harbi	15
Sina AKŞİN — 1919 onu ve 1920 Başında Saray ile Sivas Arasında İdeolojik Mücadele	63
Hamit ALİYEF — Kemal Atatürk'ün Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasında Dostluğun Kurulması ve Sağlamlaştırılmasındaki Rolü	69
Louis BAZIN — "Ata" dans la Tradition Turque des Titulaires	87
Niyazi BERKES — Bir Yüzyıl İçinde Atatürk	95
Pertev Naili BORATAV — Halk Geleneğinde Atatürk ve Atatürk Devrimleri	121
Mevlüt BOZDEMİR — L'Armée Kémaliste	141
Roderic H. DAVISON — Peaceful Foreign Relations: An Achievement of Atatürk	167
Uygur KOCABAŞOĞLU — Milli Mücadelenin Sözcülerinden: Anadolu'da Yenigün	179
Baskın ORAN — Atatürk'de ve Günümüzde Bağımsızlık ve Batılılaşma Kavramları	205
Özer OZANKAYA — Laiklik: Atatürk Devrimlerinin Genel Niteliği Olarak Anlamı ve Çağdaş Demokratik Ulusal Toplumun Gelişimi Açısından Önemi	211
Sami N. ÖZERDİM — Yazar Olarak Atatürk	231
Mohammad SADIQ — The Religious Outlook of the Turkish Revolution	245
Bahri SAVCI — Atatürk Düşününün Özündeki Temel Öğeler	263
Bahri SAVCI — Sosyal Alanda Atatürk Düşününe Bir Bakış	271
Mete TUNÇAY — CHF'nin 1927 Kurultayının Öncesinde Toplanan İl Kongreleri	281
İsmail TÜRK — Cumhuriyet Döneminde Vergi Sistemimizin Gelişmesi	335

ATATÜRK'DE VE GÜNÜMÜZDE BAĞIMSIZLIK VE BATILILAŞMA KAVRAMLARI

Baskın ORAN

Atatürk devrimi, bağımsızlık içinde batılılaşmanın ve Batı sistemi içinde bağımsız bir ulusal devlet olarak yer almanın felsefesi ve uygulamasıdır. Bu nedenle, bu iki temel kavram, bağımsızlık ve batılılaşma kavramları ve bunlar arasındaki ilişki incelenirse, Türk devriminin de bir değerlendirmesini yapma olanağı ortaya çıkacaktır.

İlk bakışta, bu kavramlar çelişen kavramlardır. Çünkü Anadolu hareketinin amaçladığı bağımsızlık, Batı'dan bağımsızlıktır ve bağımsızlık kazanılır kazanılmaz batılılaşma başlamıştır. Bunları nasıl bağdaştırmak, bu durumu nasıl yorumlanak gerekecektir.?

Bu soruya, Atatürk düşüncesinde bağımsızlık ve batılılaşmanın nedenlerini araştırarak yanıt bulabiliriz. Neden bağımsızlık, diye sorulunca ilk önce insanın aklına bağımsızlık isteğinin işgale uğramış bir vatanda bir zorunluluk olduğu gelmektedir. Batı'nın silahlı saldırısına uğranmış olduğu için Batı'ya karşı bir bağımsızlık savaşı başlatılmıştır. Üstelik, Batı değil, işgalci Batı'dır, hedef alınan. Bu hedef de Kurtuluş Savaşı ile sınırlıdır. Savaş bittikten ve özellikle Lozan'ın pürüzleri temizlendikten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika ilkesi Batı'dan kurtulmak değil, liberal Batı'ya İkinci Dünya Savaşını hazırlayan ortam içinde gittikçe artan bir hızla yaklaşmak olmuştur. Zaten, savaş içinde bile her an bu Batı ile uzlaşma aranmış, çağrılı çağrılmaz Londra Konferansı'na gidilmiş, İngiltere ile takışmamaya özel çaba gösterilmiş, Fransa ve İtalya ile ayrı anlaşmalar yapılmıştır. Bunlar yalnızca düşmanı azaltma taktiğine bağlanamaz. Bu süreç, 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile (batının Batı sayılmayan ülkelerine karşı) savunma antlaşması yapılmasına dek varmıştır. Bu antlaşma Atatürk'ün ölümüne bağlanmamalı, tersine, onun dış politikasının savaş bulutları içinde ulaştığı kaçınılmaz bir sonuç olarak değerlendirilmelidir. Atatürk'ün dış politikasının temel direklerinden biri olan ve onun bağımsız dış politika gütmesini kolaylaştıran SSCB ile yakın dostluk (diğer temel direk liberal Batı ile yakın dostluk) ilkesine bu antlaşmanın ters düşmüş olması, o sırada Hitler'den korkan ve Ba-

tılıların Hitler'i kendi üzerine saldırtarak bir taşla iki kuş vurmak istemelerinden çekinen Stalin'in Almanya ile saldırmazlık paktı yapmış olması yüzündendir. Yoksa, bir hata olarak ve Atatürk'ün tutumundan sapmak gibi değerlendirilmemelidir. Yani, özet olarak, Kurtuluş Savaşı bir zorunluluktur ve yalnızca "işgalci" Batı'dan kurtulmak amacını gütmektedir.

İkinci olarak, bağımsızlık, batılılaşmanın karşıtı olmamak bir yana, onun **önkoşuludur**. Atatürk Batı'ya erişmenin ("muasırlaşma"nın) ancak Batı'dan bağımsız olarak gerçekleştirilebileceğini görmüş ender kişilerdendir. Sömürgeci devletlerin (Merkez) egemenlikleri altındaki ülkelerin (Çevre) gelişerek kendi etkilerinden kurtulmasına izin vermeyeceklerini çok güzel gördüğü de açıktır. Bir çevre ülkesi için gelişmenin tek yolu, Batı'nın doğrudan etkisinden kurtulmak, yani siyasal bağımsızlık kazanmaktır. Atatürk bunu gördüğü için ödün vermez bir bağımsızlıkçı olmuş, en ilerici olanların ancak manda'yı düşünebildiği bir çaresizlik girdabında bağımsızlıktan başka birşeyden söz ettirmemiştir.

Neden batılılaşma, sorusuna gelince. Türk devriminin amaçlarından pek önemli biri batılılaşma olmuştur, çünkü Batı eğitimi almış, her alanda Batı'nın değerlerini benimsemiş seçkinler söz konusudur ve bunlar Türk toplumunu o günün tek gelişmiş sistemi (yani modeli) yönünde güdülemektedirler. Ayrıca, ülkedeki sınıf yapısı da genç cumhuriyetin gerek iç ve gerekse dış politika bakımından özel girişimci Batı (Avrupa) sistemi içinde yer alması sonucunu doğurmuştur. Fakat, bütün bunların yanı sıra, Atatürk'ün kafasında Batı demek, çağdaş uygarlık demektir. Doğrusu, bir insanın ülkesini bağımsızlıktan kurtarmakla yetinmeyip çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak istemesi su katılmadık bir bağımsızlık aşkıdır. Çünkü Avrupalı devlerin dünyasında bağımsız olarak ayakta durabilmek, ancak onların uygarlık düzeyine vararak, onlar **gibi** olarak mümkündür. Yani, diğer bir deyişle, batılılaşma, bağımsızlığın gerçeklik kazanması ve sürmesi için gerekli bir **önkoşuldur**. Tıpkı, bağımsızlığın batılılaşmanın önkoşulu olması gibi.

Sonuç olarak şunu söylemek gerekiyor : Kuramsal olarak, Atatürk'de bağımsızlık ve batılılaşma kavramları, ilk bakışta sanıldığı gibi tersine çatışan değil, bilakis birbirinin tamamlayıcısı ve önkoşulu olan kavramlardır.

* * *

Bununla birlikte, kuramsal olarak ayrılmaz bir bütün oluşturan bu kavramların, işin içine zaman ögesinin girmesiyle, uygulamada ça-

tışan kavramlar haline geldikleri görülmektedir. Bugün Türkiye'nin durumuna bakıldığı zaman ortaya çıkan tablo, siyasal bağımsızlığın çağdaşlaşmaya (batılılaşmaya) yetmediğini gösterdiği gibi, batılılaşmanın da Türkiye'nin bağımsızlığını pekiştirmekten uzak olduğu izlenimini verecek niteliktedir. Çünkü, birincisi, Cumhuriyetin kuruluşundan altmış yıl kadar sonra Türkiye halâ az gelişmiş bir ülkedir; bağımsızlığını kazandıktan bu yana gene altmış yıl kadar geçmiş olmasına karşılık, borç ertelemeleri ve yeni borç bulmalar her zamankinden daha yaşamsal hale geldiğine göre, batılılaşmak bağımsızlığı pekiştirecek yerde yapısal bir bağımlılığı getirmiş gibi gözükmektedir.

Hiç kuşku yok ki, günümüz koşulları içinde, gelişmiş ülkelerle gelişme yolunda olanlar arasındaki uçurumun kapanmaktan çok açılmak, ayrıca tam bağımsızlık kavramının da gitgide gerçeklikten uzaklaşmak eğilimi gösterdiği doğrudur. Fakat bunun dışında, Cumhuriyet Türkiye'sinin benimsediği çağdaşlaşma modelini gerçekleştirme yönteminin de söz konusu edilmesi gerekmektedir. Şöyle ki, diğer alanlarda (siyasal, kültürel, vb.) olduğu gibi ekonomik alanda da Batı'nın yapısını, yani özel girişim ekonomisini temel alan Türkiye, bu yöntemle çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak ve dolayısıyla bağımsızlığını pekiştirmek amacıyla bu yöntemi uygulamak açısından en azından yüzelli yıl geç kalmıştır. Artık, 1920'lerde Batı sistemi ile Dünya sistemi özdeştir. Batı ekonomileri Dünya ekonomisine tam anlamıyla sahiptir. Bu sistem doğup kemikleştikten sonra Batılı olmadığı halde "arayı kapatabilmiş" yalnızca iki örnek vardır: SSCB ile Japonya. Bunlardan birincisi bu hedefe Batı'dan bütünüyle farklı bir sosyo-ekonomik düzen uygulayıp sanayileşerek, ikincisi de sisteme girmeden önce sanayileşmesini tamamlayarak varmış bulunmaktadır. Hem sistem'in yapısını ve bu yapıya giden yöntemini benimseyerek sistem içinde kalmak, hem de gelişerek arayı kapatmak, birbiriyle bağdaşmayan durumlar olarak belirmiştir. Bunun çözümü olarak görülen 'kapitülasyonları kaldırma' eyleminin bu amaç için yeterli olmuş olduğunu söylemek zordur. Batı'ya ulaşmak için Batı'dan bağımsızlığın şart olduğunu görmüş olan Cumhuriyet Türkiye'si, siyasal bağımsızlığına büyük önem vermiştir ama, Batı'nın ekonomik sistem ve yöntemini Yirminci yüzyılın tekelci yapısında benimsemenin bu siyasal bağımsızlığın çağdaşlaşmayı getirici etkisini ortadan kaldıracığını aynı açıklıkla göremiştir.

Benimsenen ekonomik modelin gerçekleştirilme yöntemine yakından bakıldığı zaman bu durumun daha ciddilik kazandığı görülmektedir. Cumhuriyet Türkiye'sinin ekonomiyi yabancı etkisinden kurtarma yöntemi, azınlıkları kenara itip "ulusal" özel girişimciyi destekle-

mek olmuştur. Oysa, kapitalizmin bir dünya tekeline sahip olduğu bir dönemde az gelişmiş bir ülkenin özel girişimcisi "ulusal" kalmak yerine Batılı meslektaşıyla bütünleşmenin daha kârlı olduğunu görmekte gecikmeyecektir. Hele, Türk girişimcisinin ticaret ve sanayi alanında deneyimli olmadığı, az gelişmiş bir ülkede take-off'un ise başlıbaşına bir sorun olduğu anımsanacak olursa, Türk özel girişimcisinin Onsekizinci yüzyılda Avrupalı girişimcinin yaptığı gibi gümrük duvarları içinde ulusal ekonomik gelişmesini (sömürgelere de yayılarak) tamamladıktan sonra dışarıya açılmaya çalışmak yerine Avrupalı meslektaşının Türkiye temsilcisi olmayı daha kârlı sayması çok doğal sayılmak gerekir. Bu "ulusal" burjuvazi için para kazanmanın en kestirme, hatta tek yolunun dış burjuvazi ile lövantenler ve azınlıklar aracılığıyla organik ilişki kurmak olduğunu Ş.S. Aydemir, Y.K. Karasmanoğlu ve F.R. Atay gibi o günleri yakından yaşamış olanlar güzel anlatır : "Türk olmayanlar bir Ankaralıyı maske edinmek zorunda idiler... Bir gün Hakimiyet-i Milliye gazetesinde oturuyordum. Çankaya'daki evimi kiralayan Çek Sefiri beni görmeye geldi. "Bizim İskoda firmasını biliyorsunuz... Gazinin arkadaşısınız... Lütfen bu mümessilliği kabul buyuramaz mısınız?" Bir gün Milli Savunmanın bir eksiltmesine katılan iki rakip firmadan ikisinin de temsilcisi[nin] aynı milletvekili olduğu görülmüştü... [Reassürans işinin ayrıcalık altında olması fikrini] İstanbul sigorta kumpanyalarından birinin Levanten müdürü icat etti... [Sonunda tekel gerçekleştirildi.]... Hiç unutmam, Hakimiyet-i Milliye gazetesindeki odamda oturuyordum... İstanbul'lu sigorta müdürünün geldiğini haber verdiler. Pek neşeli müdür, [oda arkadaşım olan Siirt milletvekilinin] masası üzerine üç zarf bıraktı. [Kendisine hitabederek] 'Bu zat-ı âlinizin. Bu xxx beyefendinin, bu da xxx beyefendinin' dedi. Bu zarflar hisse senedi dolu idi"¹

Yüzlerce benzer anıdan yalnızca biri olan yukarıdaki satırların anlattığı, kapitalizmin tekelci çağında "ulusal" özel girişimci yetiştirme politikasının burjuvaziyi ulusallaştırmadığı, fakat başta milletvekilleri olmak üzere Ankara'yı lövantenleştirdiğidir.

Bağımsızlık ve batılılaşma kavramlarının uygulamada birbiriyle çatışan kavramlar olmasına, asıl günümüzde beliren ve bu "ulusal" girişimcinin yetiştirme süreci sonucu ortaya çıkmış olan yapıda rastlanmaktadır.

Cumhuriyet Türkiye'sinde uygulanan ve "ulusal" özel girişimciyi 1930'lara kadar destekleme, ondan sonra da yaratma temeline dayanan sosyo-ekonomik politika birtakım sınıfların yukarı doğru hareke-

¹ F.R. Atay, Çankaya, 2. basılış, İstanbul, Doğan Kardeş Basımevi, 1969, s. 455-456.

tine yol açmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ortamın doruğuna ulaştırdığı bu süreç sonunda toprak sahipleri ticaret burjuvazisine, ticaret burjuvazisi de sanayi burjuvazisine dönüşmeye başlamıştır. Bu kapitalistleşme süreci, zorunlu olarak, eski başat düzen olan feodalizmin ufak bir sermaye ve daha çok beceriye dayanan emeğiyle yaşayan önemli bir sınıfını, el sanatları ve esnaf sınıfını gün geçtikçe yerinden etmeye başlamıştır. Fabrikasyon ayakkabı eskicileri, alüminyum tencere bakırcıları, kalorifer düzeni sobacıları tehdit etmektedir.

İşte, gün geçtikçe durumlarının iyi yerine kötüye gittiğini gören ve bu böyle giderse daha da kötüyeceğini anlamaya başlayan bu insanlar ciddi bir tutunum bunalımına girmişlerdir. Bu durumda evrensel bir olgu kendini gösterecek ve çabaladıkça zayıflayan bu insanlar, sonunda mistik bir ideolojiye sarılmaktan başka yol bulamayacaklardır. Bu ideoloji, kendini dinsel terimler içinde ifade eden, fakat "milliyetçilik" adını kendine uygun gören bir ideolojidir. Bu ideolojide bağımsızlık ve batılılaşma kavramları, Atatürk milliyetçiliğindeki tersine, birbirini itmektedir. Biri "ırk" kavramına bağlılık duyan, diğeri "ümme" kavramına yönelen iki kolda gelişen bu "milliyetçilik"ten birincisinde bağımsızlık kavramı batılılaşmaya kurban edilmiştir, ikincisinde ise batılılaşma toptan reddedilmektedir. Fakat bunları görmeden önce, bu "milliyetçilik"ın neden dinsel bir biçim içinde ortaya çıktığına ve neden bu adı almak gereksinmesini duyduğuna bir göz atalım.

Bu sınıflar "kurtarıcı" ideoloji olarak milliyetçiliğe sarılmışlardır, çünkü, birincisi, milliyetçiliğin ülke içindeki sınıfların sivrilerle ayrıcalık yaratmasını (dolayısıyla, başkalarının körlenmesini) önleyici ve ülke çapında dayanışmayı sağlayıcı bir yönü vardır. İkincisi, milliyetçilik proletaryanın ideolojisine, marksizme karşıtlık göstermekte ve bu niteliği, esnafın doğasında olan ve geleneksel Rus düşmanlığıyla körüklenen işçi karşıtlığıyla birleşince büyük önem kazanmaktadır. Üçüncüsü, milliyetçilik, batılılaşma hızlandıkça zayıflayan bu sınıfların yabancı düşmanlığına seslenmektedir. Dördüncüsü, milliyetçilik bunalım içindeki bu sınıfların "altın geçmiş"deki fetih anılarını bir "altın gelecek"te vaadederek onların acılarını uyuşturmaktadır. Alp-Aslan'lara, Fatih'lere yapılan vurgular bundandır.

Türkiye'de böyle işlevler gördüğü için ırkçı ve ümmetçi akımlar tarafından sahiplenilen milliyetçilik, az gelişmiş bir ülke olan Türkiye'de insanların biz bilincinden çok o'nlar bilincine hitap ettiğinden, ırkçı akımın çok işine yaramaktadır. Bunalım içinde olan bilinçsiz in-

sanlar en kolay biçimde, "o'lar" bilinci kullanılarak, yani kendilerini bu duruma düşürdüğü varsayılan bir düşman grup kavramı ortaya atılarak biraraya ve bir fikir etrafına toplanabilir. Bu durumda bu insanlar ne istediklerini tam olarak bilmezler ama, neye karşı olduklarını çok iyi "öğrendikleri" için en azından kısa dönemde bütünleşebilirler ve acıları uyuşturulabilir. Bugün ırkçı akım komünizm kavramını böyle kullanarak Türkiye'de en bunalımlı kesim olan kasabalı ve gecekondu gençlerin bireysel ve sınıfsal bunalımlarına yanıt getirmeye çalışmaktadır. Bu çaba sırasında ırkçı akımın en fazla yararlanacağı kaynak geleneksel Rus düşmanlığı olduğu ve dış Türkler de en fazla SSCB'de bulunduğu için, bu "milliyetçilik" in anti-komünizm kavramıyla olan özdeşliği iyice kemikleşmektedir. Bunun ise, konumuz açısından çok önemli bir sonucu vardır : ırkçı "milliyetçilik", anti-komünizm uğruna, uyduluk kavramının sınırlarını zorlayan bir Batı yandaşlığı gütmüştür. "Milli dava" nitelikleri en tartışma götürmeyecek bir konuda, Kıbrıs ve Haşhaş konularındaki tutumu bunu açıkça göstermiştir. Bu akımı temsil eden siyasal partinin genel başkanı Kıbrıs çıkartmasının ilk gününde, bu harekâtın ABD ile Türkiye'nin arasını bozacağı gerekçesiyle çıkartmaya karşı çıkmış, ABD'nin baskısıyla 12 Mart'tan sonra durdurulmuş olan haşhaş ekimine yeniden sıkı denetim altında başlanmasını da aynı gerekçe ile kınamıştır.² Yani, ırkçı akım, anti-komünizm anlamına aldığı batılılaşma'ya bağımsızlık kavramını feda etmektedir. Bugün Türkiye'de "milliyetçilik" denilince anlaşılan diğer akım olan ümmetçi akımda ise batılılaşma kavramının toptan reddedilmesine rastlanmaktadır. Yani, Atatürk milliyetçiliğinde birbirini tamamlayan ve birbirinin önkoşulu olan bu iki kavram, bugün "milliyetçilik" deyince anlaşılır olan ve Atatürk milliyetçiliğinin antitezi haline gelen iki akımın ikisinde de çatışan kavramlar haline gelmiştir.

² "Haşhaş ekimine yeniden müsaade verilmesi nümâyışkâr bir şekilde ele alınmış, ne Türkiye'nin milli menfaatleri, ne de Türk köylüsünün iktisaden kalkındırılması yönünden imkânlar değerlendirilmemiştir. Konu Amerika'ya karşı bir meydan okuma şekline çevrilmiş ve Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulması için gerek devlet yayın organlarında ve gerekse bir kısım basında akılsızlık son haddine kadar götürülmüştür. İlk yapılacak şey, haşhaş konusu başta olmak üzere Amerika ile acele müzakerelere girişmek ve aramızdaki eski dostane samimiyet ve yakın işbirliğini kurmaktır." (MHP Basın Bülteni, 17 Temmuz 1974).